

ZUZANA PALOVIČOVÁ:**Ambivalentnosť ľudských práv a neurčitost' ich pojmu z pohľadu filozofie**

Bratislava: SAV 2017, 97 s.

Problematika určenia rozsahu ľudských práv, ich kategorizácie a rozdelenia je v priestore politickej filozofie Slovenska stále nedostatočne prebádanou oblasťou, ktorá však nutne potrebuje hlbšie analýzy. Zuzana Palovičová z Filozofického ústavu Slovenskej akadémie vied vo svojom príspevku objasňuje vybrané aspekty tejto problematiky. Túto rozsiahlu a zložitú tému, v tomto prípade ambivalentnosť ľudských práv z pohľadu filozofie a ich pojmovú neurčitost', autorka vo svojom príspevku rozdelila do šiestich častí.

V úvode práce sa Z. Palovičová venuje ideám ľudských práv, zrodu a historickému kontextu ich vývoja, čo z hľadiska logickej výstavby štúdie predstavuje prínosný základ pre pochopenie danej problematiky. V tejto časti je v niekoľkých bodoch vysvetlený nárast záujmu o ľudské práva v spoločnosti s dodatkom o rizikách prílišného rozširovania ich mantinelov. V takom prípade sa môžu stať vzájomne nekompatibilnými a paušálne neaplikovateľnými. Ustavičným apelovaním na rozširovanie ľudských práv teda paradoxne dochádza k situácii významovej inflácie tohto pojmu. Z. Palovičová opisuje tri základné roviny, v ktorých ľudské práva operujú – rovina právna, politická a filozofická. Na tomto príklade demonštruje zložitost' chápania a následnej vynútiteľnosti dodržiavania ľudských práv, keďže každé hľadisko vníma ich relevantnosť inak.

Po uvedení do problematiky práca pokračuje prínosným a zrozumiteľným výkladom historického kontextu vývoja ľudských práv. Zreteľ je zameraný na morálny univerzalizmus, ktorý predstavuje zrod úvah o univerzálnom poriadku vecí. Za počiatok tohto uvažovania autorka označuje dielo *Etika Nikomachova* od Aristotela, ktoré o existencii prirodzeného morálneho poriadku hovorí (s. 12). Táto časť sa teda odvoláva na prirodzený poriadok, ktorý je nezávislý od súhlasu ľudí, na rozdiel od práva zákonného (s. 12). Kapitola pokračuje opisom ďalšieho vývoja chápania ľudských práv v období novoveku cez optiku koncepcie prirodzeného stavu od troch veľikánov filozofie tej doby, ktorými Thomas Hobbes, John Locke a Jean Jacques Rousseau zaiste boli. A síce sa ich definície od seba zásade odlišujú vo vysvetlení vzniku spoločenstva a správania ľudí v tomto stave, zhodujú sa v tvrdení, že: „Ľudia sa rodia slobodní a rovní a sú povinní podrobiť sa len takému poriadku, ktorého princípom by sa dobrovoľne podriadili“ (s. 13).

Tieto tri základné nazerania na východiská uvažovania o ľudských právach autorka obohacuje o pohľad, ktorý ponúkol Immanuel Kant. Hovorí o nemožnosti prijatia jednotnej normy správania a uznávania hodnôt v spoločnosti paušálne a nabáda k autonómnemu hľadaniu šťastia každého pod dohľadom práva. Na záver kapitoly Z. Palovičová uvádza konflikt v debate o ľudských právach, ktorý pretrváva dodnes, a síce konflikt medzi prirodzeno-právnymi teóriami a právnym pozitivizmom, teda konflikt medzi právom a morálkou. Dostáva sa tak k názorovej

hranici, ktorá i v súčasnosti väčšmi rozdeľuje ideologické tábory. Táto časť kapitoly predstavuje citeľný prínos do konceptu celej práce, keďže na relatívne malom priestore dokáže zrozumiteľne, jasne, no zároveň bez nevedeckých dezinterpretácií načrtnúť historický prierez sporu o ľudské práva.

Druhá kapitola je venovaná povahe ľudských práv a opäť zrozumiteľne vysvetľuje zložitú problematiku vzťahu práva a morálky. Úvod tejto časti obsahuje výklad myšlienok A. Harta o neexistencii nevyhnutnej súvislosti medzi právom a morálkou. Právo teda môže stáť mimo morálky a tvoria ho dva druhy pravidiel – primárne a sekundárne. Zatiaľ čo primárne pravidlá zaisťujú „trestnoprávne normy a občianskoprávne normy, náhrady škody, pravidlá sekundárne zaisťujú trvanie a fungovanie nezávislého právneho systému“ (s. 22). Hart však „právo a morálku chápe ako dva svojbytné systémy pravidiel, ktoré sa vzájomne dopĺňujú, pretože ich existencia je nevyhnutná pre sociálnu stabilitu“ (s. 23). Predpoklad, že právo predstavuje systém právnych pravidiel, autorka práce pokladá za užitočný, hoci neumožňuje diferencovať medzi rôznymi typmi právnych povinností. Východisko hľadá v Hohfeldovej typológii fundamentálnych pojmov práva (práv a povinností). K štyrom základným komponentom práva radí právo ako nárok (rights), výsadu (privilege), právomoc (power) a imunitu (immunity). Normatívny vzťah založený právom je často zložitá kombinácia týchto typov práv (s. 24).

Problémom však stále ostáva, v čom tkvie povaha ľudských práv. Na jednej strane evidujeme kantovský prístup, keď individualita musí byť väčšmi chránená pred silou štátu prostredníctvom práva a zároveň nesmie byť nútená stať sa predmetom nechcenej činnosti alebo záujmu, na druhej strane sledujeme utilitaristické teórie, ktoré hľadajú na ľudské blaho, teda pojem ľudských práv sa neusilujú ponechať len v rovine nezasahovania vyššej autority do osobnej slobody jednotlivca. Naopak, prostredníctvom pozitívnych práv sa snažia jednotlivca priamo plnohodnotne integrovať do spoločnosti a zabezpečiť mu dôstojný život (napríklad za pomoci sociálnej politiky).

Tretia kapitola analyzuje základné teórie ľudských práv – teóriu vôle a záujmovú teóriu. Za cieľ si kladie objasniť v súčasnosti najdôležitejšiu otázku v diskusii o tomto fenoméne – kto by mal mať práva a aké by mali byť? Kým *will theory* hovorí o špeciálnom postavení ľudských práv, ktoré je možné obhájiť i proti všeobecnému záujmu, *interest theory* kladie dôraz skôr na ochranu záujmov jednotlivca. Po pozornej analýze možno tvrdiť, že diskusia medzi *will theory* a *interest theory* je len ďalším pokračovaním súboja medzi zástancami negatívnej a pozitívnej slobody. Ako autorka ďalej v texte uvádza, v prípade *will theory* hovoríme o autonómii jednotlivca, keď môže využiť svoje práva tak, ako uzná za vhodné (s. 31), kým v prípade *interest theory* berieme do úvahy nároky a záujmy, pri ktorých sledujeme skôr úmysel zabezpečiť pre jednotlivca životný štandard. V závere sú uvedené i niektoré problémy, ktoré s týmto rozdelením nevyhnutne (a už i historicky) súvisia. Kým v prípade *will theory* registrujeme problematiku možnosti zriecť sa vlastných práv aj napriek tomu, že sú neodňateľné, v prípade *interest theory* dochádza k rozporu v určení rozsahu, ktorý možno pokladať za racionálny a nevyhnutný na zabezpečenie blaha jednotlivcov. Podľa Z. Palovičovej: „Záujmová teória jednoznačne nedefinuje, ktorým záujmom má byť priznaná taká hodnota, že by mali byť chránené právom. To je podľa tejto teórie úlohou politickej filozofie a politiky. Stúpenci tohto prístupu sa líšia v charakterizácii základného záujmu (s. 34).

Právna dimenzia interpretácie ľudských práv je obsiahnutá v štvrtej kapitole. Zaoberá sa najmä možnosťami právnej aplikovateľnosti ľudských práv do praxe, keďže tie sú často formulované veľmi vágne a presné vymedzenie dosahu pojmov ako ľudská dôstojnosť či integrita je problematické. Na jednej strane je spoločnosť konfrontovaná apelom na rozširovanie hraníc

ľudských práv v súvislosti s novými globálnymi rizikami, na strane druhej je však čoraz citlivejšia na zasahovanie do osobnej integrity, čo je však neraz z hľadiska zabezpečenia zdravia, bezpečnosti či práva nevyhnutné. Autorka analyzuje problém interpretácie ľudských práv tak, ako ho sformulovali významní ústavní právnici ako E. W. Bockefender, R. Dworkin a R. Alexy, pričom si kladie za cieľ zodpovedať náročnú otázku – či a ktoré práva majú absolútnu povahu, a teda nemôžu byť predmetom žiadneho kalkulu ani vzhľadom na blaho spoločnosti ako celku.

O tom, akým smerom sa uberá súčasná diskusia o ľudských právach, príspevok hovorí v piatej kapitole. Rozdelenie zdrojov legitimacy tohto fenoménu do štyroch kategórií sa odvoláva na závery filozofky M. Dembourr: prirodzeno-právna (natural scholars), zmluvná (deliberative scholars), diskurzívna teória (discourse scholars) a prístupy, ktoré legitimizujú ľudské práva ako výsledok sociálneho zápasu (protest scholars) (s. 54). Všetky uvedené kategórie sú neskôr v texte objasnené spolu s uvedením problémov, ktoré z nich vyplývajú. I. podľa autorky príspevku: „Táto typológia umožňuje pochopiť, v čom a do akej miery je možné dosiahnuť zhodu v otázke ľudských práv, ale aj prečo pretrvávajú nezhody v tejto oblasti“ (s. 54). Táto časť textu obsahuje i krátku, no o to prínosnejšiu stať o súčasnej expanzii ľudskoprávneho diskurzu. Poukazuje na silný monopol, ktorý ľudské práva v politickej diskusii predstavujú, keďže akákoľvek polemika o ich relativizácii či čiastočnom obmedzení vyúsťuje do diskreditácie diskutujúceho. Zároveň je dôležité dodať, že sa to deje aj v prípade, keď sa o obmedzení ľudských práv (napr. vyššie dane) rozhoduje s cieľom posilniť iné ľudské práva (napr. pozitívnu slobodu jednotlivcov získaním možnosti bezplatne študovať na základe vyšších príjmov v štátnom rozpočte, ktorý je tak schopný odfinancovať bezplatné školstvo). V debatách o ľudských právach teda vždy ide aj o subjektívne chápanie rozmedzia tohto pojmu a vzájomné konflikty nevznikajú nutne na osi áno – nie, ale vyplývajú z rôzneho nazerania na vyššiu legitimitu danej skupiny práv.

Záverečná kapitola sa venuje problematike ľudských práv v kontexte demokracie. Z. Palovičová opisuje základný konflikt medzi: „Politikou univerzalizmu, (ktorá) úzko nadväzuje na konštitutívne dobro autonómie, (kým) politika diferencie sa zameriava na konštitutívne dobro autenticity“ (s.71). Ide však o tradičný historický konflikt v rámci danej problematiky, ktorý dostal nové pomenovanie. Stále však hovoríme o nezhode medzi prioritou I. a II. generácie ľudských práv, prípadne medzi zástancami negatívnej a pozitívnej slobody. Historický konflikt mení svoje označenie, no podstata zostáva nezmenená. Z. Palovičová predkladá najznámejšie diela autorov, z ktorých súčasná hodnotová diskusia vychádza. Hovoríme najmä o sociálnom liberalizme Johna Rawlsa, ktorý v sedemdesiatych rokoch 20. storočia svojím prelomovým dielom *Teória spravodlivosti* výrazne zmenil nazeranie na spravodlivosť. V texte nechýba ani opis individualistického liberalizmu (libertarianizmu) Roberta Nozicka, ktorý odmieta zasahovanie štátu do osobnej integrity jednotlivca. Prirodzene, text hovorí i o komunitarizme, ktorý dôrazne poukazuje na fakt, že existencia rovnakých pravidiel pre všetkých ešte neznamená, že všetci majú aj rovnaké podmienky na ich využívanie. Záver tejto časti sa nevyhýba kritike vznesenej voči záverom jedného z najvýraznejších predstaviteľov tohto smeru (komunitarizmu) – M. Sandela. Tento autor totiž tvrdí, že pojem práva možno odvodiť len z istej všeobecne zdieľanej koncepcie spoločného dobra, zatiaľ čo jeho kritici poukazujú na fakt, že ľudia zastávajú diametrálne odlišné koncepcie dobra a práve preto má byť idea rovnakých práv chápaná ako ústredná cnosť politického poriadku (s. 81).

Záver práce tvorí stručné a prehľadné zhrnutie prínosných informácií obsiahnutých v texte. Autorka opätovne sumarizuje základný konflikt v chápaní ľudských práv, ktorý tkvie

v boji o prioritu medzi ich dvoma generáciami. Kým zástancovia prvej generácie isté obmedzenia osobnej slobody v záujme zabezpečenia slobody pozitívnej striktnie odmietajú, druhá skupina je ochotná pristúpiť na čiastočné skreslenie osobnej slobody s ohľadom na zabezpečenie dôstojného života pre jednotlivcov i po sociálnej stránke. Autorka upozorňuje na nebezpečenstvá radikálneho relativizmu, ktorý v kontexte hlásania rešpektovania odlišných kultúr disponuje silnými argumentmi, no v konečnom dôsledku môže spôsobovať ľudské tragédie celých národov. Preto táto časť obsahuje výzvu k (aspoň) základným a univerzálnym mantinelom ľudských práv, ktoré by mali platiť paušálne pre všetky kultúry a národy. Naopak, opačným extrémom je ideologizácia (privatizácia) ľudských práv, ktorá sa zvykne zneužívať v politickom súboji. Z. Palovičová však dodáva, že: „Ľudské práva v tomto kontexte nie sú vzor jednotného modelu spoločnosti, ktorý možno uplatniť univerzálnie. Ich podoba a konkrétny spôsob presadenia musí vychádzať z konkrétnej politickej diskusie v konkrétnych podmienkach“ (s. 83). Výsledkom tejto diskusie má byť konsenzus a spoločenský zmier – situácia, keď sú menšiny chránené pred vplyvom väčšiny. Žiaľ, i podľa slov autorky sa ľudské práva v súčasnosti čoraz viac stávajú nástrojom mocenských a ideologických cieľov svetových veľmocí.

Autorka príspevku čitateľovi predkladá hodnotný výklad dôležitej a málo preskúmanej problematiky vzniku, chápania, rozdelenia a aplikácie ľudských práv, obohatený aj o vlastné pohľady a kritiku. Čitateľa dozaista čaká zrozumiteľný text, ktorý vysvetľuje úskalia i prínosy fenoménu ľudských práv od histórie až po súčasný diskurz.

Jakub Švec

Jakub Švec
Katedra filozofie FF UMB
Tajovského 40
974 09 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: jakub.svec@umb.sk

ADAM GREIF, MARTIN NUHLÍČEK:

Epistemické intuície

Univerzita Komenského v Bratislave 2017, 117 s.

Intuície. Nezriedka sa na ne v každodennom živote odvolávame, a to najmä vtedy, keď máme napríklad objasniť, vysvetliť či zdôvodniť (sebe alebo niekomu inému) niektoré z našich praktických konaní, rozhodnutí a hodnotení. Preto nečudo, že intuície ako také, ich charakter, miesto a úloha v týchto činnostiach neunikli pozornosti teoretikov z rôznych oblastí skúmania, a teda ani filozofov. A hoci je pravdou, že filozofi sa vo svojich skúmaníach a pri vytváraní svojich koncepcií na intuície často odvolávajú, už oveľa zriedkavejšie sa venujú ich explicitnej analýze, ktorá by ich mala nielen formálne a obsahovo objasniť, ale najmä ukázať ich povahu, možnosti a hranice. Objasnenie možností a hraníc intuícií je pritom v istom zmysle nielen zaujímavé, ale aj dôležité – keď už pre nič iné, tak pre odpoveď na otázku, či je tendencia